

FCR YAYIN LTD.

Genel Yayın No. | General Publication Number: 2014

FCR Sertifika No. | Certificate Number: 46550

ISNI: 0000 0004 4657 1968

ROR ID: ror.org/00zznvq98

Alt Marka | Imprint: Fecr

Yayın No | Publication Number: 1171

Kitap Adı: Râvi ve Kadı

Alt Başlık: Hicrî I. Asır Basra'sında Hadis ve Hukuk

Book Title: The Transmitter and the Qadi

Subtitle: Hadith and Law in First-Century AH Basra

ISBN: 978-625-8910-28-5

DOI: doi.org/10.70458/fcr.9786258910285

Yazar | Author: Büşra Çetin | orcid.org/0000-0002-3246-8201

Kurum | Institution: : Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

ROR ID: ror.org/0468j163

Yayın Türü: Kitap | Publication Type: Book - Monograph

Yayın Dili: Türkçe | Language: Turkish

Ebat | Dimensions: 13,5 x 21 cm

Baskı Sayısı | Edition: 1

Sayfa Sayısı | Pages: 146 (xvi+130)

Yayın Tarihi | Publication Date: Eylül | September 2026

Yayın Yeri | Place of Publication: Ankara, Türkiye

Mizanpaj ve Kapak | Layout and Cover Design: FCR

Baskı ve Cilt | Printing and Binding: NY MATBAACILIK (Sertifika no: 50732)

Konu Kategorisi | Subject Categories

BIC: JFSR2 - İslami çalışmalar | Islamic studies

BISAC: REL037010 - Din / İslam / Tarih | Religion / Islam / History

THEMA: QRPF2 - Hadis | Hadith

LC Classification: BP135.6 - Hadis ilimleri ve hadis tarihi | Hadith studies — History

DEWEY: 297.12509 - Hadis — Tarih, coğrafi inceleme ve biyografi | Hadith — History, geographic treatment and biography

WoS Category: WC=Religion - Din | Religion

WoS Citation Topics Meso: 6.146 - Antropoloji | Anthropology

WoS Citation Topics Micro: 6.146.794 - İslam | Islam

Scopus Subject Areas: 1212 - Din Çalışmaları | Religious Studies

Atf Bilgisi | Cite as: Çetin, Büşra. *Râvi ve Kadı: Hicrî I. Asır Basra'sında Hadis ve Hukuk*. FCR Yayın Ltd.-Fecr, 2026.

© Tüm hakları saklıdır | All rights reserved: FCR YAYIN LTD.

Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1 06050

Altındağ-Ankara/TÜRKİYE • Tel: +90 (312) 310 08 60

www.fcr.com.tr • fcr@fcr.com.tr

Râvi ve Kadı

Hicrî I. Asır Basra'sında Hadis ve Hukuk

Büşra ÇETİN

Ankara 2026

Yazar Hakkında | About the Author

Büşra ÇETİN

1994 yılında Eskişehir’de doğdu. 2017 yılında İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 2019 yılında İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde “Hicrî I. Asırda Basra Kadıları ve Hadis Rivayetiyle İlişkileri” başlıklı yüksek lisans tezini; 2025 yılında Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nde “Hadis Tenkidi Açısından Mana ile Rivayet Olgusu” başlıklı doktora tezini tamamladı. Halen Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Bilim Dalı’nda Doktor Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Büşra Çetin was born in Eskişehir in 1994. She graduated from the Faculty of Theology at Istanbul 29 Mayıs University in 2017. In 2019, she completed her master’s thesis, entitled “Basran Qādis in the First Century AH and Their Relationship with Hadith Transmission,” at the Institute of Social Sciences of Istanbul 29 Mayıs University. In 2025, she completed her doctoral dissertation, entitled “The Phenomenon of Transmission by Meaning from the Perspective of Hadith Criticism,” at the Graduate Education Institute of Recep Tayyip Erdoğan University. She currently serves as a Research Assistant with a PhD in the Department of Hadith at the Faculty of Theology, Recep Tayyip Erdoğan University.

Kitap Hakkında

Râvi ve Kadı

Hicrî I. Asır Basra'sında Hadis ve Hukuk

Bu kitap hicrî I. asır Basra'sında kadılık görevi ile hadis rivayeti arasındaki ilişkiyi inceler. Hadis rivayeti, fetva ve yargı faaliyetlerinin henüz belirgin ilmî ihtisas alanlarına ayrılmadığı bu dönemde kadınlar, hukukî görev ile rivayet faaliyetinin aynı şahısta birlikte izlenebildiği önemli bir örneklem sunar. Araştırma, hicrî I. asır boyunca Basra'da kadılık yaptığı tespit edilen on üç isim üzerinden kadılık görevinin hadis rivayetinin miktarı, kaynağı ve muhtevası üzerindeki etkisini, aynı görevi üstlenen kişilerin rivayet faaliyetleri arasındaki benzerlik ve farklılıkları ele alır. Kadınların hadis rivayetleri, hoca-talebe ilişkileri, aile bağları, hukukî görüşleri, ilmî çevreleri ve siyasi ilişkileri bu çerçevede birlikte değerlendirilir. İnceleme, Basra kadınlarının hadis rivayeti bakımından yeknesak bir görünüm sergilemediğini ortaya koyar. Bazı kadılardan herhangi bir merfû veya mevkuf rivayet nakledilmezken bazı isimlerden yalnızca birkaç haber aktarılır. Buna karşılık daha geniş rivayet ağlarına sahip kadınlar da vardır. Aile isnadlarının ve şahsî hoca-talebe ilişkilerinin belirginliği, rivayet faaliyetinin kadılık görevinden önce kurulmuş ilmî ve sosyal bağlar içinde de şekillendiğine işaret eder. Nakledilen hadislerin muhtevası da kadılık göreviyle doğrudan örtüşen ortak bir yönelim ortaya çıkarmaz. Bu tablo, aynı hukukî görevi üstlenen kişilerin hadisle ilişkilerinin şahsî, ailevî ve ilmî çevrelerine göre farklılaştığını gösterir. Çalışmanın son kısmında bu sonuçlar, hukukî görüşlerin zamanla daha eski otoritelere ve Hz. Peygamber'e nispet edildiği yönündeki hadis tarihi yaklaşımları çerçevesinde tartışılmıştır. Kadınların çok sayıdaki hükmünün sonraki nesillere kendi nispetleriyle aktarılması, hukukî malzemenin merfû rivayetlere doğru düzenli bir dönüşüm göstermemesi ve kadınların ortak bir rivayet profili sergilememesi, sistematik bir merfûlaştırma hareketini desteklememektedir. Basra kadınları bu yönüyle hicrî I. asırda hadis ve hukuk arasındaki ilişkinin şahıslar, aileler, ilmî çevreler ve farklı nakil biçimleri içinde çeşitlenen bir yapı arz ettiğini ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Rivayet; Hadis; Basra; Kadı; Hukuk; Râvi

About the Book

The Transmitter and the Qaḍī Hadith and Law in First-Century AH Basra

This book examines the relationship between the office of the qāḍī and the transmission of hadith in first-century AH Basra. At a time when hadith transmission, fatwā, and judicial activity had not yet developed into clearly differentiated fields of scholarly specialization, qāḍīs provide a significant case study for observing the intersection of legal office and hadith transmission within the same individuals. Focusing on thirteen figures identified as having served as qāḍīs in Basra during the first Islamic century, the study investigates the extent to which judicial office shaped the volume, sources, and content of hadith transmission, as well as the similarities and differences among the transmission practices of those who held the same office. Their hadith reports, teacher-student relationships, family ties, legal opinions, scholarly circles, and political connections are therefore examined together.

The analysis reveals no uniform pattern among Basran qāḍīs with regard to hadith transmission. No marfū' or mawqūf reports are transmitted from some qāḍīs, while only a small number of reports are preserved from others; by contrast, some possess considerably broader transmission networks. The prominence of family isnāds and personal teacher-student relationships indicates that hadith transmission was also shaped by scholarly and social ties established independently of, and in some cases prior to, judicial office. Nor does the content of the transmitted reports display a common orientation that directly corresponds to the duties of the qāḍī. The evidence thus suggests that the relationship of these figures to hadith varied according to their personal, familial, and scholarly environments.

The final part of the study discusses these findings in relation to approaches in the historiography of hadith that posit the gradual attribution of legal opinions to earlier authorities and ultimately to the Prophet. The continued transmission of numerous legal rulings under the names of the qāḍīs themselves, the absence of a regular progression from legal material to marfū' reports, and the lack of a single qāḍī profile do not support a model of systematic elevation to the Prophet.

The Basran qāḍīs thus illustrate the varied and multilayered character of the relationship between hadith and law in the first Islamic century, shaped by individuals, families, scholarly circles, and different modes of transmission.

Keywords: Hadith; hadith transmission; Basra; qāḍī; transmitter; law

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	xiii
GİRİŞ	
Hukukî Görev ile İlmî Konumu Birlikte Düşünmek	1
Konu, Yöntem ve Kaynaklar	3
BİRİNCİ BÖLÜM	
HİCRÎ İ. ASIRDA BASRA KADILARI	11
1.1. İdarî Bir Merkez Olarak Basra ve Kadılık İhtiyacı	11
1.2. Basra'nın İlmî Yapısı ve Diğer Merkezlerle Etkileşimi	14
1.3. Basra Kadıları ve Siyasi Otorite	24
1.4. Kadıların İlmî ve Hukukî Konumu	31
İKİNCİ BÖLÜM	
KADILIK VE HADİS RİVAYETİ	41
2.1. Basra Kadılarının Hadis Rivayet Faaliyeti ve Rivayet Ağları	41
2.1.1. Merfû ya da Mevkuf Rivayeti Bulunmayan Kadılar	43
2.1.2. Merfû Rivayeti Bulunmayan Kadılar	44
2.1.3. Sınırlı Rivayet Ağına Sahip Kadılar	51
2.1.4. Geniş Rivayet Ağına Sahip Kadılar	62
2.2. Hadis Rivayeti ve Hüküm	84
2.2.1. Velânın Hibesi ve Satımı: Rivayetlerin Ortaklığı ve Hükümlerin Farklılaşması	86
2.2.2. Tek Kişinin Şahitliği: Rivayetlerdeki Hükümden Farklılaşan Kadı Uygulaması	89
2.2.3. Mükâtebin Borçları: Doğrudan Rivayetin Bulunmadığı Konuda Farklı Uygulamalar	92
2.3. Kadıların Hadis Rivayetindeki Belirleyiciliği Tartışması	95
2.3.1. Hadislerin Geriye Doğru İnşası Tezi ve Kadıların Konumu	95
2.3.2. Hicrî İ. Asırda Rivayetin Tabiî Seyri ve Basra Kadıları	103
SONUÇ	113
KAYNAKÇA	117
DİZİN	127

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Ebû Meryem el-Haneî Rivayet Ağı	46
Şekil 2. Umeyra b. Yesribî Rivayet Ağı	47
Şekil 3. Hişâm b. Hübeyra Rivayet Ağı	50
Şekil 4. Abdullah b. Fadâle'nin Rivayet Ağı	53
Şekil 5. Abdurrahman b. Üzeyne'nin Rivayet Ağı	55
Şekil 6. Ubeydullah b. Ebî Bekre'nin Rivayet Ağı	58
Şekil 7. Mûsâ b. Enes b. Mâlik Rivayet Ağı	61
Şekil 8. Nadr b. Enes b. Mâlik Rivayet Ağı	66
Şekil 9. Ebü'l-Esved ed-Düelî Rivayet Ağı	70
Şekil 10. Zûrâre b. Evfâ Rivayet Ağı	77
Şekil 11. İyâs b. Muâviye Rivayet Ağı	81

ÖN SÖZ

İslâmî ilimlerin ilk üç asrına dair hatırı sayılır bir literatürün oluşması tesadüf değildir. Zira bu dönem, ilimlerin teşekkül etmeye başladığı ve söz konusu sürecin farklı safhalarıyla izlenbildiği bir zaman dilimidir. Bununla birlikte ilk üç asrı yeknesak bir bütün olarak değerlendirmek güçtür. Her asır, ilmî yapıların gelişimi bakımından kendine özgü özellikler taşır. Hicrî I. asır ise sonraki iki asra nispetle daha belirgin bir özgünlüğe sahiptir. Ancak tam da bu özgünlük, dönemi sonraki yüzyıllarda belirginleşen ilmî kategoriler ve kurumlar üzerinden geriyeye doğru anlamlandırma riskini beraberinde getirir. Bu riskin başlıca sebeplerinden biri, birinci asra ait malzemenin daha sınırlı olmasıdır. Kaynaklarda görülen sınırlılık, dönemi müstakil olarak ele alan çalışmaların sayısını da sınırlandırmış ve Hicrî I. asrın ilmî yapısına dair bilgi ve kavrayışın sonraki iki asra nispetle daha kapalı kalmasına yol açmıştır. Bu asra odaklanan çalışmalar, söz konusu kapalılığı azaltma ve İslâmî ilimlerin henüz belirgin disiplinler hâlinde ayrışmadığı ortak zemini daha yakından görme imkânı sunar. Hadis, fıkıh, tefsir, kıraat ve dil faaliyetlerinin iç içe seyrettiği bu dönemin incelenmesi, sonraki asırlarda daha belirgin hâle gelecek ilmî kimliklerin hangi ilişkiler ve faaliyet alanları içerisinde şekillenmeye başladığını ortaya koyabilir. Bunun yanında sahâbe ve tâbiîn arasındaki bilgi aktarımı, hoca-talebe ilişkileri, şehirlerin ilmî merkezler hâline gelme süreci ile kadılık ve fetva gibi görevlerin bilgi dolaşımındaki yeri daha görünür hâle gelir. Böylece Hicrî II. ve III. asırlarda kurumsallaşan ilmî yapıların dayandığı erken zemin daha sağlıklı biçimde takip edilebilir. Bu sebeple söz konusu zaman diliminin çeşitli açılardan ele alınması gerekir.

Elinizdeki bu çalışma, Hicrî I. asrın ilmî yapısını kadılar üzerinden takip etmeyi amaçlamaktadır. Kadılar, dönemin toplumsal ve ilmî dokusunu anlamak bakımından elverişli bir incele-

me alanı sunar. Zira kadılık, henüz teşekkül etmekte olan idarî ve hukukî yapının önemli unsurlarından biri olarak siyasal otoriteyle doğrudan temas hâlinindedir ve bu görevi üstlenen kişileri toplumda görünür kılar. Bunun yanında yargı faaliyeti, dönemin şartları içerisinde çeşitli ilmî yeterlilikleri gerekli kılmakta, fıkıh bilgisi de bunların başında gelmektedir. Hicrî I. asırda fikhî bilgi ile hadis ve sünnet bilgisinin henüz belirgin sınırlarla ayrışmamış olması, kadınların ilmî konumunu daha da önemli hâle getirir. Bu yönüyle kadınlar, hukukî uygulama ile rivayet bilgisinin kesiştiği ve dönemin bilgi anlayışının farklı unsurlarının birlikte gözlemlenebildiği bir meslek grubudur.

Söz konusu ilişki Basra ve onun içinde yer aldığı Irak bölgesi bakımından ayrıca önem taşımaktadır. Fetihlerin ardından kurulan bu şehirlerde Medine'deki gibi uzun süreye yayılan ve yoğun sahâbe varlığı etrafında şekillenen yerleşik bir ilmî çevreden söz etmek güçtür. Farklı kabilelerin ve toplumsal unsurların bir araya geldiği hareketli nüfus yapısı, karşılaşılan yeni hukukî meseleler ve bölgenin siyasî hadiselerin merkezlerinden biri hâline gelmesi, Basra'nın ilmî ve hukukî gelişimini kendine özgü şartlar içerisinde biçimlendirmiştir. Bu sebeple Basra kadınlarının incelenmesi, bir taraftan yeni kurulan bir şehirde yargı kurumunun işleyişini, diğer taraftan fıkıh ve rivayet bilgisinin bu toplumsal çevrede nasıl karşılık bulduğunu takip etmeye imkân verir.

Bu çalışmanın ortaya çıkışındaki ilk saik oryantalist literatürde dile getirilen, kadınlara ait bazı sözlerin sonraki süreçte Hz. Peygamber'e nispet edilerek merfû hâle getirildiği yönündeki iddia oldu. Söz konusu yaklaşım, kadınların kim oldukları, hangi usullerle göreve geldikleri ve hadis rivayetiyle nasıl bir ilişki kurdukları sorularını gündemime taşıdı. Araştırma ilerledikçe mesele, tek tek kadınların rivayet faaliyetlerini tespit etmenin ötesinde daha temel bir soruya yöneldi: Hicrî I. asır kadınlarını ortak özellikler taşıyan yeknesak bir grup olarak değerlendirmek mümkün müdür ve tarihî veriler, bu gruba ait sözlerin

sistematik biçimde merfûlaştırıldığı yönündeki bir açıklamayı ne ölçüde desteklemektedir? Bu sorular etrafında şekillenen araştırma, nihayetinde *Hicrî I. Asırda Basra Kadıları ve Hadis Rivayetiyle İlişkileri* başlıklı yüksek lisans tezine dönüşmüştü. Tezin tamamlanmasından sonra geçen süre içerisinde, özellikle tedvin öncesi dönemde hadis rivayetinin işleyişini daha yakından anlamaya imkân veren önemli çalışmalar yayımlandı. Bekir Kuzudişli'nin *Hadis Rivayetinde Bağlam: Sebebü İrâdi'l-Hadîs* adlı eseri ile Ahmed Snobar'ın hadislerin sahâbeden tâbiîne ve sonraki nesillere intikal sürecini ele aldığı *Mine'n-Nebî ile'l-Buhârî* adlı çalışması bu bağlamda özellikle zikredilebilir. Söz konusu araştırmalar, Hicrî I. asırdaki rivayet faaliyetlerine ve dolayısıyla kadıların bu yapı içerisindeki konumuna dair kavrayışın daha sağlam bir zeminde yeniden değerlendirilmesine katkı sağladı. Elinizdeki eser de bu yeni literatür ve aradan geçen sürede oluşan değerlendirmeler doğrultusunda yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş, kaynakları genişletilmiş, bazı meseleleri yeniden ele alınmış ve kurgu bakımından yeniden düzenlenmiş hâlidir.

Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın temel problemi, kapsamı, örnekleme ve yöntemi açıklanmış, kadılık görevi ile hadis rivayeti arasındaki ilişkinin hangi sorular üzerinden inceleneceği ortaya konulmuştur. Birinci bölümde Basra'nın idarî, siyasi ve ilmî yapısı çerçevesinde kadılığın şehirdeki gelişimi ele alınmış, Basra kadılarının siyasi otoriteyle ilişkileri ile ilmî ve hukukî konumları incelenmiştir. İkinci bölümde ise kadıların hadis rivayetleri ve rivayet ağları karşılaştırılmış, rivayet faaliyeti ile hukukî hükümleri arasındaki ilişki örnek meseleler üzerinden değerlendirilmiş ve nihayet kadıların sözlerinin merfûlaştırıldığı yönündeki iddia kaynaklardaki tarihî ve rivayet verileri üzerinden tartışılmıştır.

Bu vesileyle, araştırma sürecinde yol gösteren ve desteğini esirgemeyen isimleri anmak isterim. Öncelikle yüksek lisans tezimin danışmanı Prof. Dr. Ahmet Yücel'e müteşekkirim. Araştır-

manın her aşamasında akademik yönlendirmelerinden istifade ettim. Tezimi hazırladığım dönemde Doç. Dr. Ahmed Snobar'ın "Hicrî I. Asırda Basra" başlıklı doktora dersine katılmama müsaade etmesi de çalışmanın fikrî çerçevesinin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Bir şehrin ilmî ve toplumsal dokusunun nasıl takip edilebileceği, şahıslar arasındaki ilişkilerin hangi bağlamlarda anlamlandırılabilceği ve kaynakların hangi sorular eşliğinde okunabileceği hususunda bu dersten önemli ölçüde istifade ettim. Akademik hayatımın en verimli tecrübelelerinden biri olarak hatırladığım bu ders dolayısıyla kendisine gönülden teşekkür ederim. Çalışmalarımın her safhasını benimle takip eden, desteklerini ve varlıklarını daima yanımda hissettiğim ailemin her bir ferdinin bu süreçteki emeğini ayrıca teslim etmek isterim.

Ve nihayet, ömrümden geçip bende kalan ablacığım Tuğba Çetin'i rahmet ve minnetle anıyorum. Dileğim odur ki bana bıraktığı her şey, ardından edilen bir duaya dönüşsün.

Gayret bizden tevfik Allah'tandır.

Büşra Çetin
Eylül 2026